

Článek 9.

Tato dohoda vstupuje v platnost ihned po podepsání. Byla sepsána ve dvou vyhotoveních, každé v československém a ruském jazyku.

Obě znění mají stejnou platnost.

Z plné moci vlády
republiky Československé
úřadující ministr zahraničních věcí
státní ministr:

Hubert Ripka, v. r.

Z plné moci vlády
Svazu sovětských socialistických republik
mimořádný a zplnomocněný velvyslanec
SSSR u vlády republiky Československé:

V. Lebeděv, v. r.

Úřední věstník československý, čís. 9/1944. — Též *Za svobodu českého a slovenského národa*, Praha 1956, str. 298—301.⁴ Též „Československo-sovětské vztahy v době Velké vlastenecké války 1941—1945“, Praha 1960, dok. čís. 87.

[21]

1944, 15. květen. Moskva. — Programový článek Klementa Gottwalda o prvních revolučních opatřeních na osvobozeném území republiky.

O některých opatřeních na osvobozeném území republiky

Rudá armáda stanula na východní hranici Československa a v dohledné době vstoupí na půdu naší vlasti, aby ji pomohla vysvobodit z cizácké poroby. Ohlašuje to maršál Sovětského svazu J. V. Stalin ve svém rozkazu z 1. máje 1944¹ a my všichni víme, že Stalinovo slovo se nerozchází s činem. Sovětsko-československá úmluva pro případ vstupu sovětských vojsk na území Československa, podepsaná dne 8. května 1944,² řeší formálně a právně poměr mezi Rudou armádou a československými státními orgány na podkladě respektování plné státní suverenity Československa. Nyní stojí před námi praktická otázka, jak chceme a jak budeme tuto státní suverenitu Československa na osvobozeném území republiky uplatňovat, nebo přesněji řečeno, jaké první kroky máme a musíme učinit, aby tato suverenita byla uplatněna ve správném směru. K tomu chci nadhodit několik myšlenek.

I

Především nesmíme ani na okamžik zapomenout, že vstupem Rudé armády — a po jejím boku také československého vojska — na půdu naší vlasti osvobozování našeho území teprve započne, že se toto osvobozování bude dít postupně, při čemž válečná fronta bude probíhat přímo územím Československa. Čili národně osvobozenecký zápas půjde dál a nebude pro naše země forem skutečné války, jaké dosud přímo neznaly.

Za takových okolností bude hlavním úkolem vlády, Národní fronty a všeho našeho lidu doma, aby bylo co nejvíce stupňováno naše vlastní válečné úsilí, aby byly zasazeny všechny

⁴ V témže sborníku dokumentů je na str. 304—306 otištěn článek ilegálního Rudého Práva z května 1944 „Nový mezník na cestě vztahů mezi SSSR a ČSR“, hodnotící čs.-sovětskou dohodu z hlediska domácího odboje.

¹ Jedná se o rozkaz Nejvyššího velitele čís. 70 z 1. května 1944 (publikován v díle J. V. Stalin, *O Velké vlastenecké válce Sovětského svazu*, str. 108. Pro domácí odboj bylo významné, že tento rozkaz vyšel též ve zkráceném znění v ilegálním Rudém právu z května 1944.)

² Viz dokument čís. 20.

lidské síly a materiální prostředky k dalšímu vedení války až do úplného osvobození republiky a konečné porážky nepřítel. Na rozdíl od dosavadního stavu budou za základnu a východisko takové mobilisace sil sloužit postupně osvobozovaná území. Postupně osvobozené území nám současně dá možnost, abychom daleko více než dosud pomohli mobilisaci národních sil v týlu nepřítel, na území dosud obsazeném, podobně jak to činila Rudá armáda a sovětská vláda na dočasně obsazeném sovětském území.

Z toho plyne, že veškerá opatření na osvobozeném území musí být podřízena výše uvedenému cíli, to jest maximálnímu stupňování československého válečného úsilí, při čemž tato opatření budou tím účinnější, čím důsledněji budou prováděna v duchu veskrze demokratickém a za aktivní účasti nejširších vrstev lidu měst i venkova.

II

V této souvislosti se dostává do popředí otázka praktického uplatnění myšlenky národních výborů jakožto orgánů veřejné moci a veřejné správy na osvobozeném území republiky. V principu je tato myšlenka, která má u nás hluboké tradice, uznávána všemi složkami národního odboje. President republiky ve svém poselství z 3. února t. r. vyzval k tvoření národních výborů ve všech obcích, okresech a zemích, nyní jakožto orgánů jednotného národního boje proti okupantům a po osvobození československého území, jakožto demokratických orgánů veřejné správy. Ve smyslu presidentova poselství vydala vláda 16. dubna t. r. prohlášení, v němž jsou formy a úkoly národních výborů dále konkretisovány a současně oznámeno, že v této věci bude ještě vydán zvláštní dekret presidenta republiky. Bylo tedy dohodnuto a rozhodnuto, že výstavbu nového státního života na osvobozeném území republiky začneme budováním národních výborů na všech stupních veřejné správy.

Považují to za velký úspěch a vymoženost našeho národně osvobozenického boje. Myšlenka národních výborů je velká, demokratická myšlenka. Demokraticky volené a náležitou pravomocí vybavené národní výbory mohou být nejen představiteli národní jednoty a národní vůle, nýbrž také orgány, jejichž prostřednictvím se mohou nejširší vrstvy lidu měst i venkova účastnit správy věcí veřejných a tím svoji vůli uplatňovat. A podíváme-li se na věc s praktické stránky, pak poznáme, že za daných okolností jsou jedině národní výbory s to překonat všechny obtíže, které budou spojeny s výstavbou nového státního a veřejného života v osvobozených územích a později v celé republice. Uvažujme jen.

III

I když nemůžeme vědět, v jakém stavu budou osvobozená území v důsledku válečných událostí, jedno je jisté: celý aparát veřejné správy odzvola až nahoru bude nutno budovat znovu a na nových základech. Nejen proto, že tento aparát bude sám o sobě rozvrácen, nýbrž hlavně proto, poněvadž to byl aparát vybudovaný okupanty a sloužící po celou dobu okupace jejich cílům. Je jasné, že takový aparát není možno prostě převzít a použít pro účely republiky.

Představme si to názorněji. Kdo by se domníval, že je možno ve prospěch republiky a československého lidu použít všech těch notářů, išpánů a főišpánů,³ které Maďaři dosadili na Karpatské Ukrajině a na obsazeném území Slovenska? Kdo snad má za to, že je možno ve prospěch slovenského národa a republiky použít těch starostů, notářů, okresních náčelníků a županů, které dosadila Tisova vláda zrádců? Anebo kdo si myslí, že můžeme v českých zemích prostě převzít to, co tam za více než pět let nasadili Němci a jejich pomahači za zrádné vlády Háchovy? Stačí tuto otázku jen postavit a negativní odpověď se vnucuje sama sebou.

Aby nebylo nedorozumění: Neběží o to, vyloučit ze služeb ve veřejné správě všechny ony české, slovenské a karpátoukrajinské lidi, kteří během okupace ve veřejné správě jakožto za-

³ Z maďarštiny — župané a hlavní župané.

městnanci sloužili. V této věci bude postupováno individuálně a z veřejné služby budou vyloučeni, resp. jinak potrestáni pouze ti, kdož okupační a zrádcovský režim podporovali, stali se vyloženými renegáty a zrádci. Koho se to týká, to ukáže veřejné mínění a rozhodnou příslušné instance. Naopak, oni zaměstnanci veřejné správy, kteří zůstali republice věrni a účastnili se národního odboje, najdou ve veřejných službách opět patřičné místo. Neběží tedy o jednotlivé zaměstnance, nýbrž o veřejný aparát jakožto celek. A ten je nutno od základu změnit a nahradit systémem národních výborů.

Řekněme to opět názorněji: Z čela správy obce zmizí okupanty anebo zrádci dosazený nehodný komisař, starosta anebo notář a správy obce se ujme volený obecní národní výbor. Ze správy okresu bude odstraněn okupanty nebo zrádci určený okresní náčelník, landrát anebo podobná kreatura a správy okresu se ujme volený okresní národní výbor. Podobně se zemské správy na Karpatské Ukrajině, na Slovensku, na Moravě a ve Slezsku a v Čechách ujmou volené národní výbory zemské. Z takto postupně — v té míře, jak bude území republiky osvobozováno — budovaných národních výborů vzejde pak volbou prozatímní Národní shromáždění, jemuž bude odpovědná vláda a které bude nejvyšším orgánem moci v republice až do zvolení řádného Ústavodárného národního shromáždění.

IV

Z takového pojetí vpravdě státoporné úlohy národních výborů vyplývá pak logicky jak rozsah jejich kompetence, tak i jejich podřízenost. Považujeme za účelné, aby kompetence národních výborů byla stanovena tak, že by přibližně odpovídala kompetenci dřívější samosprávy plus veřejné politické správy. Čili: obecní národní výbory převzou funkci dřívějších obecních zastupitelstev; okresní národní výbory převzou funkci dřívějších okresních zastupitelstev a okresních politických správ; zemské národní výbory budou vykonávat funkci dřívějších zemských zastupitelstev a zemských politických správ; prozatímní Národní shromáždění nahradí prozatímně dřívější parlament. Přirozeně, že k takto stanoveným úkolům národních výborů přibudou ještě nepředvídané úkoly jiné, které před nás postaví mimořádná doba a mimořádné válečné poměry.

Pokud se týká podřízenosti takto vybudovaných a takovou kompetencí vybavených národních výborů, tu je jasné, že to může být jen podřízenost instanční: obecní národní výbor je podřízen národnímu výboru okresnímu, okresní národní výbor je podřízen národnímu výboru zemskému, zemský národní výbor je podřízen vládě, resp. prozatímnímu Národnímu shromáždění. Jinými slovy: každý národní výbor odpovídá za svoji činnost jednak svým bezprostředním voličům, jednak nadřízenému národnímu výboru, případně vládě. Názor, že by národní výbory měly snad být pouhými poradními orgány úředníků jmenovaných shora (obecních komisařů, okresních náčelníků, zemských presidentů apod.), odporuje úplně celému demokratickému duchu a myšlence národních výborů a nemůže být akceptován. Jedině možná je taková úprava, že národní výbor bude v rámci své kompetence rozhodujícím orgánem, při čemž úřadu, resp. úředníkům připadá funkce výkonná a prováděcí. A své úředníky zpravidla určuje příslušný národní výbor, což ovšem podléhá schválení vyššího národního výboru, případně vlády. Ostatně, při skutečně demokratickém duchu státního aparátu od shora až dolů není nebezpečí instančních sporů nikterak vážné.

V

Zmínil jsem se už o tom jako o samozřejmosti, že národní výbory mají být zezdola až nahoru orgány volenými. Vzhledem k tomu, že máme válku a že národní výbory musí být tvořeny na území, které bude postupně osvobozováno v důsledku válečných operací a při rozvratu veřejného aparátu, nelze si formu a modus voleb představovat tak, jak tomu bylo v dobách normálních. Forma a způsob voleb závisí na konkrétních okolnostech a praktických možnostech. Chci se proto dotknout jen některých všeobecných pravidel, více méně principiálního rázu.

Mám za to, že obecní národní výbory mají být voleny volbou přímou. Aktivní a pasivní volební právo má každý občan i občanka republiky, dosáhnoucí v den voleb 21. roku věku. Vyloučení z aktivního i pasivního volebního práva jsou všichni, kdož se vůči republice dopustili zločinu tím, že při rozbití a okupaci republiky s nepřítelem aktivně spolupracovali a jemu pomáhali. Koho se to týká, to národní veřejnost v každé venkovské obci anebo městské čtvrti bude dobře vědět.

Jak stavět kandidáty a jak volbu provést — zda aklamací na voličské schůzi anebo hlasovacími lístky — to závisí na velikosti obce, na technických možnostech a pod. Hlavní je, aby volba obecního národního výboru byla provedena rychle, aby to byla volba přímá, aby voličové měli možnost návrhovat kandidáty, aby každá kandidatura byla podrobena veřejnému posouzení, aby se voleb účastnili všichni, kdož na to mají právo, a aby do národních výborů nepronikli zjevní nebo skrytí zrádci a agenti nepřítele.

Okresní a zemské národní výbory mohou být voleny nepřímou; okresní národní výbory na konferenci zástupců obecních národních výborů a zemské národní výbory na konferenci resp. sjezdu zástupců výborů okresních.

Jako další pravidlo by mělo platit, že členové národních výborů všech stupňů mohou být odvoláni na žádost většiny svých voličů.

Opakuji, že běží pouze o námět všeobecných pravidel. Podrobnější pravidla voleb národních výborů musí být vypracována příslušnými vládními orgány. I to mohou ovšem být jen pravidla rámcová, pružná, beroucí zřetel na mimořádné válečné poměry a dávající možnost přizpůsobení se těmto poměrům. Rozhodující zde není byrokratická forma, nýbrž skutečně demokratický obsah voleb.

VI

Národní výbory, tak jak budou na osvobozeném území postupně vytvářeny, vykonávají svoji praktickou činnost v rámci směrnic onoho orgánu, který bude vládou, resp. prezidentem zplnomocněn výkonem funkce vlády na osvobozeném území. A budou to úkoly nemalé.

Tak po stránce branné a bezpečnostní budou muset československé vojenské správě na osvobozeném území poskytnout všichni nutnou pomoc při mobilisaci branců z řad zbraně schopných občanů Československé republiky. Jejich úkolem bude zajistit, aby jak československé, tak sovětské vojenské úřady byly všestranně podporovány, pokud jde o udržování komunikací, ubytování, zásobování a pod. Národní výbory budou pečovat o bezpečnost osoby, majetku a veřejných zařízení. K tomu cíli vytvoří podle potřeby Národní stráž bezpečnosti z národně a politicky spolehlivých a schopných lidí. Zneškodní představitele okupační moci a jejich agenty. Osvobodí všechny osoby, které okupační, resp. zrádcovský režim vystavil persekuci z důvodů nacionálních, politických nebo rasových. Očistí veřejný aparát od národně a politicky nespolehlivých živelů, zejména těch, které vynikaly aktivní spoluprací s okupanty. Povolají do veřejné služby staré osvědčené národní úředníky a zřízení a doplní je podle potřeby z řad aktivních národních bojovníků.

Po stránce hospodářské, zásobovací a sociální budou národní výbory stát před odpovědným a nelehkým úkolem, aby v obvodu své působnosti zajistili pokud možno nerušený chod výroby, dopravy, obchodu a zásobování, zabezpečily veřejný i soukromý majetek před zcizením a zašantročením, potlačily spekulaci a znemožnily sabotáž nepřátelských živelů, provedly do finančních, průmyslových, zemědělských i obchodních podniků nutné k tomu zásahy, zajistily práci všem práce schopným nezaměstnaným a poskytly v rámci možností pomoc nemajetným a práce neschopným obětem národně osvobozenického boje a války atd. atp.

Už tento neúplný výpočet nejnaléhavějších úkolů ukazuje, že ke splnění svého poslání budou národní výbory vyžadovat cílevědomého, nebyrokratického a moudrého usměrňování shora a co největší iniciativy širokých lidových vrstev zdola.

VII

Na odpovědných vládních orgánech záleží, aby byly včas vypracovány rámcové směrnice pro tuto práci. Směrnice musí odpovídat onomu vskutku demokratickému duchu, o němž všichni chceme, aby v naší osvobozené vlasti zavládl. Pokusil jsem se v tomto směru nadhodit několik myšlenek. Nakonec chci zdůraznit naléhavost a nezbytnost jasného řešení otázky přechodných opatření hospodářsko-majetkového rázu.

Okupace a pětileté cizácké panství — to bylo pro okupanty současně neslýchané loupežné tažení proti našemu národnímu i soukromému majetku. Formy tohoto loupežného tažení byly různé — od přímé loupeže a krádeže a „arisace“ až po různé „legálně“ maskované majetkové převody. Všichni jsme si zajedno, že všechno to musí být učiněno. K tomu je nezbytné, aby na osvobozeném území hned od počátku byla učiněna některá přechodná opatření hospodářsko-majetkového rázu, a to podle těchto zásad:

1. Všechny majetkové převody od Mnichova, pokud měly — ať otevřeně nebo skrytě — ráz nacionální, politické a rasové persekuce, se prohlašují za neplatné.

a) Okupanty nebo zrádci zcizené soukromé majetky (živnostenské, zemědělské, obchodní, domovní atd.), pokud nepřesahují hodnotu 500.000 předmnichovských Kč, přecházejí ihned na dřívější majitele. Pokud se dřívější majitel nemůže ujmout držení svého majetku, bude dosazena prozatímní veřejná správa až do zjištění majitele nebo jeho pravoplatného nástupce.

b) Do soukromých podniků (finančních, průmyslových, zemědělských, obchodních atd.), pokud spadají do této kategorie majetků a mají hodnotu nad 500.000 předmnichovských Kč, bude dosazena prozatímní veřejná správa až do rozhodnutí řádného Národního shromáždění.

c) Do družstevních podniků všeho druhu bude dosazena veřejná správa, dokud členstvo demokratickou cestou nezvolí správu novou.

d) Dřívější státní a jiný veřejný majetek, který byl okupanty zcizen, přechází ihned do správy dřívějšího majitele.

2. Majetek příslušníků okupační moci, jakož i těch občanů Československé republiky bez rozdílu národnosti, kteří se vůči republice dopustili velezrady, bude konfiskován ve prospěch obětí národně osvobozené boje a války.

3. Při provádění těchto hospodářsko-majetkových opatření se vláda, resp. funkcemi vlády na osvobozeném území pověřený orgán, bude opírat o aktivní pomoc a spolupráci národních výborů, závodních výborů, jakož i odborových, družstevních a jiných společenských organizací.

Důvody, proč opatření podobného rázu nutno učinit ihned po osvobození československého území, jsou jasné: Předně proto, aby byl zabezpečen další chod výroby a hospodářského života vůbec, neboť okupanti a zrádci zanechají po sobě spoušť. Dále proto, aby ti rolníci, živnostníci a jiní menší a střední podnikatelé, jimž okupanti tím nebo oním způsobem ukradli jejich podnik, dostali svůj majetek co nejrychleji zpět. Za třetí proto, aby bylo zamezeno nové zašantročení a zcizení velkých hospodářských objektů a řádně zvolenému Národnímu shromáždění umožněno definitivní rozhodování o jejich osudu. A konečně proto, aby okupanti a zrádci byli potrestáni ztrátou toho, co ukradli anebo co na porobě, bídě a strádání národa vydělali.

„Československé listy“, 15. 5. 1944, čís. 9. — Též Kl. Gottwald, Spisy XI, Praha 1955, str. 325—334.